

Rapport

Commissie

liturgische ondersteuning (CLO)

Voor de Synode Best 2026

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. De opdracht van de Synode van Deventer	3
2. Voortgangsrapportage	3
3. Voorstel nieuwe opdrachten en besluitteksten	6
4. Begroting periode 2027 – 2029	7
 Bijlagen	 8
Bijlage 1: Besluiten van de Synode Deventer 2023	8
Bijlage 2: Deelbesluit SHR Synode Deventer 2023	9
Bijlage 3: Kerkorde	9
Bijlage 4: Samenstelling CLO (juni 2026)	10

Het auteursrecht van deze tekst berust hetzij bij de auteur, hetzij bij de Nederlandse Gereformeerde Kerken. Voor alle zaken het auteursrecht betreffend kan contact opgenomen worden met de commissie ondersteuning synode via: cos@ngk.nl.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in wat voor vorm of op wat voor manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

Inleiding

De commissie liturgische ondersteuning (CLO) is, in samenwerking met Kerkpunt, actief op het gebied van liturgie en kerkmuziek. De commissie denkt na over ontwikkelingen op dit gebied en adviseert de kerken. De afgelopen tijd is de commissie druk bezig geweest met het uitwerken van specifieke opdrachten van de synode.

1. De opdracht van de Synode Deventer 2023

Door de synode van Zoetermeer 2022 (LV/GS) werden in 2023 de vragen, behorend bij de formulieren uit 2016, vastgesteld. De (oude) formulieren (laatste revisie 2016) hebben het karakter van een handreiking, maar met betrekking tot de vragen en beloften werd in de Kerkorde (vastgesteld 11 maart 2023) bepaald dat voorgangers die alleen mogen aanpassen met goedkeuring van de kerkenraad (C8.2).

Van de Synode Deventer 2023 kreeg de commissie de opdracht om in samenwerking met Kerkpunt de *“in onze kerken regelmatig gebruikte en nieuwe formulieren met liturgieën voor de diverse liturgische handelingen te publiceren en te onderhouden”*. De tweede opdracht was om voor de kerken beschikbaar te zijn voor advies op het gebied van liturgie en kerkmuziek. De commissie werd vervolgens gevraagd om actief deel te nemen aan de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK). Tenslotte werd de commissie gevraagd een vertegenwoordiger aan te wijzen op het gebied van Bijbelvertalingen in ons land.

Van de Synode Deventer 2023 kreeg de commissie verder een aanvullende opdracht inzake homoseksuele relaties. De synode sprak op 8 maart 2025 uit *“de kerken op te roepen om in die gevallen waar een homoseksuele relatie door de kerkenraad in lijn met besluit 2 wordt aanvaard, deze relatie gepaste aandacht te geven in het midden van de gemeente;”* (Besluit 5 SHR). De commissie kreeg de opdracht hiervoor materiaal te ontwikkelen en dat de kerken aan te reiken.

2. Voortgangsrapportage

Begin 2024 werd de commissie flink vernieuwd qua samenstelling. Door de synode werden 3 nieuwe leden benoemd, 4 leden werden herbenoemd. Op 22 juni 2024 was er een vergadering voor de overdracht van de oude naar de nieuwe samenstelling.

De eerste vergadering van de commissie in de nieuwe samenstelling was op 14 september 2024. Op deze vergadering werd correspondentie afgewerkt die door de overdracht was blijven liggen. Verder werden plannen gemaakt in verband met de opdrachten van de synode. Afsproken werd om mensen te benaderen voor het schrijven van nieuwe liturgieën.

Op 11 januari 2025 was de tweede vergadering. Er werd een workshop ‘vieren in de kerk’ gegeven. Lopende zaken werden behandeld: ECPCM-congres (mede-organisatoren: Arjan Wilschut en Anje de Heer) eind september 2025, liturgiesymposium Utrecht 7 december 2024, contact over relatie CLO – CBK. Doorgesproken werd over de verdere vorming van het schrijversteam. Nieuwe namen werden genoemd. Het plan was om twee inspiratiedagen te organiseren.

De vaste kern van de commissie (voorzitter, secretaris, adviseur Kerkpunt) had regelmatig contact, meestal in de vorm van een online-meeting op vrijdagochtend. Op 7 december 2024 waren Anje de Heer, Jacco Steen en Jan Oppeneer in Utrecht op een symposium rond de Nederlandse Gereformeerde Liturgie. Jan Oppeneer was de officiële vertegenwoordiger namens de NGK en nam in die hoedanigheid het nieuwe boek *“De Nederlandse gereformeerde Liturgie 1566-1639”* in ontvangst.

Arjan Wilschut en Anje de Heer waren namens de NGK betrokken bij de organisatie van de ECPCM (European Conference for Protestant Church Music) die dit jaar in Utrecht gehouden werd (25 - 29 september 2025). Van de CLO vroeg dat geen extra inzet. Op 27 september 2025 was er voor het grote publiek een inspiratiedag over muziek in de kerk (georganiseerd door de PKN samen met de NGK).

De Synode Deventer 2023 besloot de commissie liturgische ondersteuning de volgende nieuwe opdrachten te geven: *"het uitwerken van de Landelijke Regeling C8 door in samenwerking met Kerkpunt in onze kerken regelmatig gebruikte en nieuwe formulieren met liturgieën voor de volgende liturgische handelingen te publiceren en onderhouden:...."*. Als CLO vonden we hiervoor ondersteuning in de volgende personen:

- ds. Jan Groenleer
- ds. Gerbram Heek
- dr. Marinus de Jong
- ds. Melissa van der Kamp
- Mieke van der Linden

Begin 2025 werden met deze groep twee inspiratie-ochtenden gehouden in Amersfoort. De eerste ontmoeting was op 21 maart 2025. Anje de Heer gaf die ochtend een uiteenzetting over relevante liturgische ontwikkelingen in de 20ste eeuw en spiegelde daarbij de werkwijze van de GKv met die van de NGK.

De tweede ochtend was op 23 mei 2025. Voor die ochtend waren groepjes uit de deelnemers gevormd, verdeeld over de onderwerpen 'Dooop en belijdenis', 'Maaltijd van de Heer', 'Bevestiging ambtsdragers' en 'Liefde en trouw'. De ochtenden waren op vrijdag, waardoor enkele CLO-leden er niet bij konden zijn.

Eind 2025 moest ons commissielid Joan Brouwers helaas stoppen met haar deelname aan de commissie. Zij werd opgevolgd door Mieke van der Linden, die al als adviseur betrokken was bij de commissie. De commissie bestaat daardoor weer uit 7 personen. Daarvan hebben twee leden (ds. Arjan Wilschut en ds. Richard Vervoorn) een speciale opdracht en zij zijn daardoor niet betrokken bij het 'gewone' werk van de commissie. Anje de Heer draait mee als adviseur uit hoofde van haar positie bij Kerkpunt. Ze heeft erin toegestemd om na haar pensionering (september 2026) te blijven meedraaien als adviseur.

Ds. Arjan Wilschut is als lid van onze commissie speciaal belast met onze vertegenwoordiging in de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK) en is daar inmiddels ook voorzitter van. Na jaren intensief werk door theologen en musici is het online Liedboekcompendium eind 2025 voltooid, wat een volledige achtergronddatabase biedt en waarvan de afronding op 28 maart 2026 officieel is gevierd.

Daarnaast brengt de ISK vanaf nu onder de noemer 'Zing een nieuw lied' jaarlijks tien kwalitatieve nieuwe maatschappelijke of liturgische liederen uit, waarbij wordt toegezien op de theologische en muzikale kwaliteitsnormen. Om de vindbaarheid te vergroten, zet de stichting in op digitale marketing via de nieuwe maandelijkse rubriek 'Lied in het licht' en het selecteren van kwaliteitsvideo's die exact aansluiten bij de bedoeling van de componist. Tot slot zet de organisatie in op technologische vernieuwing via de recent ontwikkelde Liedbundels App van KokBoekencentrum, waarin het Liedboek op korte termijn wordt opgenomen zodat kerkgangers de bundels altijd digitaal op hun smartphone bij de hand hebben.

Van de COS (ondersteuning synode) kregen we eind 2025 bericht dat we voor de volgende zomer (2026) ons werk klaar moeten hebben. Samen met de adviseurs waren we al begonnen, maar aanvankelijk waren de inzendingen heel divers. We moesten dus bepalen hoe we alles op één lijn zouden moeten brengen. We moesten bovendien ons tempo opvoeren.

Op 18 april 2025 kregen we van het secretariaat van de synode bericht over de komende synode: voortgangsrapportage is niet meer nodig, maar we moeten wel een beleidsrapport inleveren. We werden dus aangemoedigd onze gedachten over liturgie en kerkmuziek te formuleren: welke ontwikkelingen signaleren we en zou het wellicht goed zijn de synode (ongevraagd) te dienen met onze waarnemingen en aanbevelingen?

Samen met onze adviseurs (die we heel erkentelijk zijn voor hun inzet!) begonnen we op stoom te komen. Op 24 januari 2026 en ook op 7 maart kwamen we een hele dag in Nieuwegein bij elkaar. Studie en bezinning brachten ons ertoe om bij de liturgieën steeds uit te gaan van een basisstructuur, een raamwerk met kernelementen en verdere belangrijke informatie.

In maart 2025 sprak de synode uit *“de kerken op te roepen om in die gevallen waar een homoseksuele relatie door de kerkenraad in lijn met besluit 2 wordt aanvaard, deze relatie gepaste aandacht te geven in het midden van de gemeente”* (Besluit SHR 5.1). Als commissie kregen we de opdracht om hiervoor materiaal te ontwikkelen en de kerken aan te reiken. Door onze secretaris werd in samenwerking met Anje de Heer van Kerkpunt een aantal predikanten aangeschreven met de vraag ervaringen met ons te delen en zo mogelijk ook voorbeelden te sturen van momenten/vieringen waarin aandacht werd gegeven aan relaties tussen mensen van hetzelfde geslacht in het midden van de gemeente. De bestudering en uitwerking van het onderwerp heeft geresulteerd in een handleiding die in een afzonderlijk rapport aangeboden wordt.

Momenteel zijn we voor onze grote opdracht (nieuwe formulieren met liturgieën) bezig om materiaal te verzamelen en te ordenen. Dat materiaal willen we online aanbieden aan de kerken. De uitdaging is om een mooi format hiervoor te bedenken. Het zullen geen dichtgetimmerde teksten moeten worden. We hebben inmiddels een basisstructuur bedacht met daarin de elementen die wij noodzakelijk vinden. Daarbij geven we een aantal (voorbeeld)teksten en we zullen ook verwijzingen geven naar het Dienstboek. Het is de bedoeling om er uiteindelijk een online-omgeving van te maken waarin gemakkelijk wijzigingen aangebracht kunnen worden. Hiervoor hebben we overleg met de webbeheerders van de NGK-site.

Voor de presentatie van ons werk zouden we als CLO graag met de synodeleden in gesprek gaan. We denken aan een bespreking in groepen, waarbij wij als CLO-leden willen optreden als gespreksleiders. Daarbij willen we dan onze online-voorstellen ter plekke uitproberen en in bespreking brengen. Dat vraagt wel enige ruimte, maar naar ons idee biedt dit aanmerkelijk meer dan een korte behandeling van een afgewerkt eindvoorstel in een plenaire vergadering.

Ons voorstel is om te beginnen met een middagdeel (bijvoorbeeld 13:30 tot 16:00 op 11 of 12 december) voor de groepsbespreking en ter afsluiting nog een keer een ontmoeting van onze commissie met de plenaire vergadering. Dat laatste bijvoorbeeld twee maanden later, om ons de gelegenheid te geven de input vanuit de ontmoeting met de synode te verwerken in het eindproduct. Dat zou dan bijvoorbeeld kunnen op 6 februari 2027.

Samengevat:

- er wordt gewerkt aan een online-omgeving op de website van de NGK met daarop diverse informatie en achtergronden als handreiking bij de diverse liturgieën;
- er wordt materiaal verzameld rond liturgische aandacht in de gemeente voor relaties tussen mensen van hetzelfde geslacht;
- door de ISK is het liedboekcompendium voltooid;
- door de ISK zullen jaarlijks 10 nieuwe liederen worden uitgegeven;
- in de recent ontwikkelde Liedbundels-App van KokBoekencentrum wordt binnenkort ook het Liedboek opgenomen.

Bovenstaand verslag hebben we geschreven en besproken in juni/juli 2026. In het volgende onderdeel van ons rapport (3a overwegingen vooraf bij ons voorstel nieuwe opdrachten en besluitteksten) geven we aan dat liturgie voortdurend in beweging is. Ook als commissie zijn we er steeds mee bezig en daarmee is ons werk dus zeker nog niet klaar.

3. Voorstel nieuwe opdrachten en besluitteksten

a. Overwegingen vooraf

Op kerkmuzikaal terrein verandert veel en ook nog eens in een razendsnel tempo. In het verleden werd altijd gestreefd naar landelijke eenheid. Soms werd dat als lastig ervaren (te veel regels), terwijl aan de andere kant uniformiteit en overzichtelijkheid juist als prettig werden ervaren. In deze tijd hebben kerken vrijheid en een grote eigen verantwoordelijkheid. In de praktijk vertaalt zich dit in een grote veelkleurigheid. Veelkleurigheid kan mooi zijn, maar het mag nooit ontaarden in wildgroei.

Bovendien ontstaan er gemakkelijk binnen één gemeente verschillen die lang niet altijd gemakkelijk te overbruggen zijn. Muziek in de kerk heeft immers alles met geloof en geloofsbeleving te maken, en wat voor de een van diepe betekenis is, kan bij een ander tot vervreemding leiden, juist *doordat* het over muziek en muziekpraktijk gaat. Elke muziekstijl heeft immers een (onbewuste) eigen spiritualiteit. De CLO wil – binnen haar mogelijkheden – in dit liturgisch landschap om die reden de kerken faciliteren. Enerzijds wil de commissie dit doen door te verwijzen naar de traditie en zoeken naar de wortels en anderzijds door adequaat in te spelen op de moderne tijd.

Als NGK-kerken staan we hierin niet alleen. Graag wil de commissie in contact blijven met commissies en werkgroepen binnen andere kerkgenootschappen. Deelname aan de ISK is daar een goed voorbeeld van.

Liturgie is geen statisch gebeuren, het is een voortdurende beweging. Dat vraagt blijvende aandacht en ook blijvende studie. Misschien vraagt het juist in deze tijd wel meer. Maar daar wringt de schoen, want juist waar mogelijkheden razendsnel groter worden, neemt ook de vluchtigheid toe. De commissie wil in deze omstandigheden de vinger bij de pols houden. De commissie beseft overigens dat haar eigen mogelijkheden niet onbegrensd zijn!

De commissie is druk bezig met de uitvoering van de opdracht volgens besluit 2a. Dat vraagt om voortdurende studie en met de voorgestelde werkwijze (het bijhouden van een online-omgeving waarop alles terug te vinden is) zal het om permanente aandacht vragen. Dat geldt ook voor het voorgestelde besluit 2b. Het is de plaatselijke kerkenraad die besluit om in het midden van de gemeente wel of geen aandacht te geven aan homoseksuele relaties. De synode heeft hierin geen besluit genomen of advies gegeven aan de kerken. De commissie neemt dus ook geen standpunt in en doet alleen wat gevraagd is, namelijk materiaal verzamelen en dat de kerken aanreiken.

b. Voorgestelde besluitteksten synode Best 2026

Besluit 1:

de commissie liturgische ondersteuning decharge te verlenen.

Besluit 2:

de commissie liturgische ondersteuning de volgende (vervolg-)opdrachten te geven:

- a. Het uitwerken van Landelijke Regeling C8 door in samenwerking met Kerkpunt formulieren met liturgieën voor de volgende liturgische handelingen online op het internet te publiceren en te onderhouden:
 1. doop van kinderen;
 2. de doop op geloofsbelijdenis;
 3. de viering van het avondmaal;
 4. de openbare geloofsbelijdenis;
 5. de bevestiging van een predikant;
 6. de bevestiging van ouderlingen of diakenen;
 7. de bevestiging van andere werkers in de kerk;
 8. de bevestiging van een huwelijk;
 9. de buitensluiting uit de gemeente;
 10. de terugkeer na buitensluiting;
- b. het verzamelen van materiaal m.b.t. homoseksuele relaties en de aandacht daarvoor in het midden van de gemeente, teneinde dit de kerken, die daarom vragen, aan te reiken.
(*Eventueel kan deze opdracht uitgebreid worden met het verzamelen van liturgisch materiaal rond transseksualiteit.*);
- c. beschikbaar te zijn voor de kerken voor informatie en advies (gevraagd en ongevraagd) en als aanspreekpunt en klankbord bij liturgische vragen en ontwikkelingen; dit steeds in overleg met Kerkpunt;
- d. de actieve deelname aan de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied voort te zetten door een bestuurslid voor de ISK uit het midden van CLO aan te wijzen en door deel te nemen aan de activiteiten die de ISK ontwikkelt op het gebied van het kerklied en liturgie;
- e. bij bijbelgenootschappen en andere instanties die actief betrokken zijn bij het uitgeven en (doen) vervaardigen van bijbelvertalingen in ons land, zich te presenteren als het adres waaraan men informatie over het onderwerp bijbelvertaling kan toezenden.

Besluit 3:

CLO voor de komende periode van drie jaar voor reis- en vergaderkosten een budget te verlenen van € 4.500.

4. Begroting periode 2027 – 2029

Voor de periode 2023 – 2026 had de CLO een budget van € 3.000 voor reis- en vergaderkosten. Eerst was dat ruim bemeten, maar inmiddels zijn de activiteiten van de commissie flink toegenomen. De vergaderfrequentie is opgevoerd en de commissie wordt bijgestaan door adviseurs uit diverse plaatsen in het land. Het heeft de voorkeur om fysiek te vergaderen (vaak twee dagdelen per keer) en dat betekent dat reiskosten oplopen. Het voorstel is om het budget te verhogen naar € 4.500 (3x € 1.500). Kosten voor uitwerkingen van de plannen (inrichten online-omgeving) worden niet meegerekend, omdat ervan wordt uitgegaan dat die kosten ergens anders komen te liggen.

Bijlagen

Bijlage 1: Besluiten van de Synode Deventer 2023

De Synode van de Nederlandse Gereformeerde Kerken Deventer 2023, besluit over de commissie liturgische ondersteuning:

Besluit 1:

de commissie liturgische ondersteuning onder dankzegging voor de uitgevoerde werkzaamheden decharge te verlenen voor het gevoerde beleid.

Gronden:

Het onderbrengen van het Steunpunt Liturgie bij Kerkpunt is naar wens verlopen.

De CLO heeft een goede bijdrage geleverd aan het opstellen van de Landelijke Regeling C8.

Besluit 2:

de commissie liturgische ondersteuning de volgende nieuwe opdrachten te geven:

- a. het uitwerken van de Landelijke Regeling C8 door in samenwerking met Kerkpunt in onze kerken regelmatig gebruikte en nieuwe formulieren met liturgieën voor de volgende liturgische handelingen te publiceren en onderhouden:
 1. doop van kinderen;
 2. de doop op geloofsbelijdenis;
 3. de viering van het avondmaal;
 4. de openbare geloofsbelijdenis;
 5. de bevestiging van een predikant;
 6. de bevestiging van ouderlingen of diakenen;
 7. de bevestiging van andere werkers in de kerk;
 8. de bevestiging van een huwelijk;
 9. de buitensluiting uit de gemeente;
 10. de terugkeer na buitensluiting.
- b. beschikbaar te zijn voor de kerken voor informatie en advies (gevraagd en ongevraagd) en als aanspreekpunt en klankbord bij liturgische vragen en ontwikkelingen; dit steeds in overleg met Kerkpunt;
- c. de actieve deelname aan de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK) voort te zetten door een bestuurslid voor de ISK uit het midden van de CLO aan te wijzen en door deel te nemen aan de activiteiten die de ISK ontwikkelt op het gebied van het kerklied en liturgie;
- d. bij Bijbelgenootschappen en andere instanties die actief betrokken zijn bij het uitgeven en (doen) vervaardigen van Bijbelvertalingen in ons land, zich te presenteren als het adres waaraan men informatie over het onderwerp Bijbelvertaling kan toezenden.

Besluit 3:

de CLO voor de komende periode van drie jaar voor reis- en vergaderkosten een budget te verlenen van € 3.000.

Bijlage 2: Deelbesluit SHR Synode Deventer 2023

De Synode van de Nederlandse Gereformeerde Kerken Deventer 2023.

(Deel-)Besluit SHR genomen op 8 maart 2025: opdracht aan CLO

Besluit 5:

1. de kerken op te roepen om in die gevallen waar een homoseksuele relatie door de kerkenraad in lijn met besluit 2 wordt aanvaard, deze relatie gepaste aandacht te geven in het midden van de gemeente;
2. de kerken op te roepen om gemeenteleden die bewust ervoor kiezen om geen relatie aan te gaan, eveneens gepaste aandacht en steun te geven;
3. de landelijke commissie liturgische ondersteuning opdracht te geven om, zo mogelijk in samenwerking met Kerkpunt, hiervoor materiaal te ontwikkelen en de kerken aan te reiken.

Gronden:

1. God geeft ons het huwelijk als hechte verbinding tussen man en vrouw. Gemeenteleden die een homoseksuele relatie aangaan, mogen zich aan dat huwelijk spiegelen. Wanneer een kerkenraad ruimte geeft aan een homoseksuele relatie, is het van belang om betrokkenen blijvend te steunen, en daar ook de gemeente bij te betrekken. Dit kan bijvoorbeeld door de betrokken gemeenteleden aan de Heer op te dragen, en hen te stimuleren om elkaar lief te hebben en elkaar trouw te beloven.
2. De keuze om juist af te zien van een relatie wordt in kwetsbaarheid genomen en verdient daarom, wanneer de betrokkene daar prijs op stelt, steun vanuit de gemeente en ambtelijke zorg.
3. Landelijk ontwikkeld materiaal kan bijdragen aan de kwaliteit van de kerkelijke aandacht en ondersteuning.

Bijlage 3: Kerkorde

KERKORDE

ten dienste van de toekomstige Nederlandse Gereformeerde Kerken vastgesteld op 11 maart 2023; met vermelding landelijke regelingen.

C8 liturgische formulieren

1. C8.1 De landelijke regeling biedt formulieren voor de liturgische handelingen in de kerkdienst.
2. C8.2 Een voorganger mag de daarin beschreven vragen en beloften alleen aanpassen met goedkeuring van de kerkenraad en met instemming van de betrokkenen.

Bijlage 4: Samenstelling CLO (juni 2026)

G.J. (Gert-Jan) van Eijk	Nieuwegein	2024	
M. (Mieke) van der Linden	Amersfoort	2026	
ds. G. (Gerard) Nederveen	Urk	2017	voorzitter
J.A. (Jan) Oppeneer	Axel	2024	
J.E. (Jacco) Steen-Sennema	Heinenoord	2017	secretaris
ds. R.C. (Richard) Vervoorn	Geleen	2020	vert. Bijbelvertaling
ds. A.A.M. (Arjan) Wilschut	Berkel en Rodenrijs	2017	vert. ISK
A. (Anje) de Heer-de Jong	Amersfoort	-	adviseur Kerkpunt
Medewerking door:			
ds. J. (Jan) Groenleer (CGK)	Leiden		
ds. G.A. (Gerbram) Heek	Groningen		
ds. M. (Melissa) van der Kamp	Woerden		